

ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ

ЖИВОТ — ЕПОПЕЯ

Преди петдесет години, в деня на смъртта на Лев Толстой, аз написах статия, която определяше моето отношение и преклонение пред живота и делото на великия писател. И тогава, както и днес, Толстой е за мене поет и художник, велик изобразител на човешката душа, тълкувател на събитията и историята, тънък описвач на природата. Неговите романи от онова време, се казва в статията, „са епопеи, също тъй безсмъртни, както поемите на слепия Теосец“.

В творчеството на Толстой от начало до край виждаме една „велика любеща душа, която се топи от мъка за страданията на бедния земен жител — онеправдания човек“. В статията се казва:

„Един утешител имаше човешкият род — това бе Толстой. С неговата смърт като че се събори някаква стара висока планина, която ни пазеше от студените ветрове и снежни бури на епохата“.

Когато четем романите, повестите, разказите на Толстой, имаме чувството, че под нас бушува бурният океан на живота, който той обуздава като някакъв всемоутилен магьосник.

През целия си дълъг живот Толстой се бори за истината, която другите потуляват, против власт, обществено мнение, черковен фанатизъм, царизъм, тъй че истината, която той разкрива, се оказва по-силна от всичко.

Въпросите за изкуството владееха мислите на Толстой от ранните до последните години на живота му. Той отхвърляше идеята за изкуството като метафизична игра на красотата, тайнствено божествено откровение и вдъхновение, като средство за наслада — той смяташе изкуството път за сближението на хората, на човечеството, обединявайки човешките души в общи чувства и стремежи.

Такъв правилен възглед върху задачите на изкуството — да бъде то фактор за духовното общуване на човешките общества — ние и днес поставяме като основна негова задача. Толстой свързва идеята за изкуството с проблема на народа, придава му дълбок обществен характер. Любовта му към народа (към „простия руски народ“) имаше двойка насоченост — социална и религиозна с превес на социалната идея. Двойко бе също отношението на Толстой към моралните и художествените проблеми, с които той непрестанно гореше. В това противоречие винаги побеждаваше художественият принцип.

Толстой говори неведнъж кое е „добро“ и кое „лошо“ изкуство. Той винаги се стреми да синтезира и да обобщава. Той казва: „За да може произведението на изкуството да бъде свършено, трябва т о в а , което

говори художникът, да бъде напълно ново и важно за всички хора, да бъде изразено гяпълео красиео и сам художникът да говори от вътрешна исбхедиксст и затова да говори напълно правдиво“. За Тургенев той казва: „Главното у него е неговата п р а в д и в о с т“.

Чувството за правда лежи дълбоко в народното съзнание и може би Толстой го бе почерпил от мъдростта на тружениците на земята, от техния опит в страданието, от насилието на помещиците, бедността и естествения протест на народа в разкази, приказки, пословици, частушки, като непреодолим, категоричен нравствен проблем за човека. Толстой възприе този проблем като основна задача на своя живот. Правдивостта, правдата стана за него ръководно начало на мислите и постъпките му.

Толстой смяташе като дълбоко очистително и поучително за писателя да може той да се гмурне в народното море, за да изплува от там възроден. И казва за себе си: „Аз се надявам“.

Какво да кажем за Толстой като творец, за огромния му талант да анализира материала, с който работи? Тук се сблъскваме с такава непоколебима воля за преодоляване на трудностите и за достигане на съвършенството, каквото често проявява самата природа в създаването на неизразимо хубави картини. „Не знам дали е хубаво или лошо — твърде внимателно съм зает с „Възкресение“. Надявам се да кажа много важни неща. Затова и тъй се увличам. Струва ми се понякога, че във „Възкресение“ ще дам нещо много хубаво, нужно, а понякога, че се предавам на своята страст.“ Подобни изповеди има множество в записките и писмата на Толстой и те говорят за голямата му грижа да бъде правдив, точен и честен, да не допусне нищо против живота и против човека.

Негово основно правило за работата на художника, на писателя за изграждането на художественото произведение си остава, както мрежата за рибаря, познаването на обстановката, на законите на живота, на човешката душа. „Колкото и да е банално да се казва, но във всичко в живота, особено в изкуството, е нужно само едно отрицателно качество — да не се лъже. В изкуството лъжата унищожава цялата връзка между явленията, всичко се разсипва на прах.“

Няма въпрос на творческата практика, по който Толстой да не е мислил и да не се е изказвал. Въпросите за езика, за художествения образ, за типизацията на характерите — за всичко размисля той, всичко анализира, при което се откриват огромните му знания за живота, разнообразните му наблюдения, живото му и дейно участие към успехите и слабостите на руската литература и на руските писатели. В разговор с Горки той говори открито за недостатъците в езика на автора на „Баба Изергил“, „Детство“, „Страсти-мордасти“. Критиката на Толстой в случая е приятелска и все пак твърде субективна. „Вие се разпореждате неумело с думите“ — казва той. „Всички ваши мужици говорят твърде умно. В живота те говорят глупаво, неразбрано — не можеш разбра изведнъж какво иска да каже. Това става нарочно — под глупостта на думите у тях е скрито желанието да дадат на другия да се изкаже“.

„Всеки голям художник трябва да създава и свои форми“ — казва Толстой. Колкото съдържанието на художествените произведения може да бъде разнообразно, същото може да се каже и за тяхната форма. Форма и съдържание, според него, се уравновесяват в процеса на творчеството, в зависимост от съотношението на тия два елемента, както от триъгълника

линия на майстора-зидар зависи стройността и устойчивостта на зда- нието.

Отношението на Толстой към поезията е внимателно и тънко. Той, който е дал такива с нищо несравними поетически описания на природата, познава и обича руската поезия до самозабрава. Той високо цени Пушкин — връх на поезията — Тютчев, Фет, но се отнася отрицателно към стиховете на Балмонт, Протопопов като неинтересни, че и неприятни. „Изобщо аз смятам — казва Толстой, — че словото, което служи като израз на мисълта, на истината, като проява на духа, е такова важно нещо, че да се смесват с него съображения за размера, ритъма и римата, и за тях да жертваш ясността и простотата, е кощунство и такава неразумна постъпка, както би постъпил орачът, който, закрачил след плуга, би правил танцувадни, па нарушавайки така линията и правилността на браздата“.

Макар че аз съм се увличал от творенията на Толстой от най-ранни години, чел съм ги и съм ги препрочитал, не съм могъл да изчерпя тяхната широта и дълбочина. Тяхното съдържание е огромно. Те обхващат почти цял век на живота и историята на руския народ, почти цял век непрекъснатата борба с тъмнината на царизма и черквата, с противоречията и глупостите на европейския и американския живот, за да израсне той, техният безсмъртен автор, до положението на духовен водител, на идеен страж на века.

Няма никакво съмнение, че само такъв дух, който съчетава в себе си неизтримото оръжие на истината и непоколебима воля да се бори за нея, въпреки всички и всякакви противодействия от човешкото не- устройство и невежество, може да победи. Неуспехите също го съпътствуват, той ги смята за естествен резултат на свои неправилни действия. Като войник—войник на правдата — разбит на една позиция, той се оттегля на друга и продължава да „стреля“.

Затова аз посрещнах известието за смъртта на Толстой с чувство на непоправима загуба. „Цялото човечество е в траур — писах аз тогава — и всички вече виждат, че са изгубили един свой верен упътвач в живота, един човек, пред титанските сили на когото би се смаяла самата природа, ако тя имаше разум.“

Времето не прибави и не отне нищо от величието на човека, твореца, мислителя, от неговото дълбоко влияние върху всички напредничави умове в целия свят. Напротив. Неотдавна, в дебрите на Родоп, дето е живял и пял митическият Орфей, видях необикновена картина: на висок хълм, над дълбока пропаст бяха израснали стройни борове, заболи иглени върхове в небето. Но един бор е започнал да расте дълбоко в пропастта, стигнал перваза на хълма, продължил още нагоре в небето, като надминал и борове от височината. . . Не така ли, мислех си, Лев Николаевич Толстой възлезе от недрата на народния живот, за да стигне до мъдростта и гения на народа?

В Ясна Поляна, дето се случих преди три години, стана ми ясно величието на Толстой сред безкрайния кръгзор с дълги пояси равни гори, по-нататък с черковни кубета и голям завод с димящи комини.

Спокойното руско лято разливаше над тази безкрайност своя упоен дъх и ти неволно виждаш как бавно крачи из това поле човекът, който създаде незаменими творби и изпълни с името си цяла епоха.

Тринайсет години Толстой работи в приземна стая на долния етаж, бивш склад или кухня, дето на тавана още висят куки за окачване на про-

дукти. . . Тук той е написал „Възкресение“ и други свои произведения, укривайки се от многото посетители и почитатели. В горните салони е приемал гости и е слушал концерти.

Като Мека за мюсюлманите Ясна Поляна е била кът за успокоение на угнетени души в стария свят, който им е навявал надежда за по-добър и разумен живот. Затова, когато настъпи трогателният край на Толстой, след бягството му в Остинската пустиня и болестта му в малката железопътна станция Остапово, събитието порази целия дивилизован свят от изток до запад.

Привечер тръгнахме за гроба. През белите брези се провираха златистите лъчи на слънцето, в алеите цъфтяха първите есенни минзухари. Пътската извива дълго в гората и дори ви обзема нетърпение, когато водачът се спира и казва „Ето гроба!“

Гробът също поражавя с простота и скромност. Покрит е с папратови клонки, без каквито и да е символи. Малката полянка с тихите едва трептящи листа ревниво пазят вечния му сън.